

2.

Az Alsó Magyarországi Érczmívelésről.

M Á S O D I K S Z A K A S Z

Az Érczkeresésről

— Indagatio, Schürfung.

(Folytatás)

Érczkeresés által azon készületeket értjük, melyek valami érnek, rostnak, szék-műnek, telepnek, vagy egyéb föld 's szabad alatti bányaműnek feltalálására vezetnek. A' keresésnek tárgya vagy még egészen ismeretlen ér, vagy már egy részt ismert; mellynek csupán folytatott vonulása nyomoztatik. Az első ismét vagy már mivelní kezdett, vagy egészen friss bérczben történhetik. Erre nézve, minekutánna több élő Törvények' értelmében, jelesen pedig Isó Lajos' egyetlen törvényének 13dik, Zsigmond 3dik Törv. 13. Isó Mátyás 6dik Törv. 49. cikke szerint a' földszint 's földalatt találató mindennemű ásványok, (kivévé az opalokat, kőszént, és a' közönséges érczetlen kő 's föld nemet) fejedelmi jogok közé tartoznak, azokat felsőbb engedelem nélkül nem csak mivelní, hanem keresni is tiltva van; ne hogy tehát a' keresni 's mivelní vágyó polgár vagy külfü a' felhozott 's egyéb törvények 's rendszabások büntetésibe botolják: mindenen előtt köteles az illető Bányamestertől (Montium Magister, Berg Meister) Keresésengedelmet (Licentia indagandi, Schurf Licenz) kérni; kijelvévén kérő

levelében a' helynek, hēgynek, völgynek 's a' t. nevét, a' hol valami eret, rostot, 's t. e'félét kíván keresni. A' Bányamester, nem tekintvén a' helynek Birtokosát, minden késedelem nélkül tartozik a' kívánt kereső levelet (Schaeda indagatoria, Schurfschein) a' folyamodónak kiadni, 's ez, ha nem tulajdon birtokában fekszik a' kutatásnak (keresésnek) tárgya, a' keresőlevélnek vétele után, az illető földesurnak csupán egyszerű jelentést teszen a' felől, hogy telkét törvényes kárpótlás mellett felkívánja ásni. Ez megtörténvén, a' szükséges eszközöket, úgymint fát, ásó szerszámot 's a' t. megszerzi, a' helyszínére hordatja, 's a' keresésnek bizton indulhat *).

§. 40.

A' régi időkben, midőn bányamivelésünk dicső királyaink 's ősi törvényhozóink atyáskodó intézetei közt még kisdedi bölcsőben ringott, 's minekelőtte a' babonás vélekedéseket 's rémleteket alapos bányamérnöki 's földismereti igazságok váltották fel; az érczkeresés kutavesszőknek, (kutatóvessző virgula furcata Wünschel-Ruthen) csába segedelmők által ment véghez. Ezen kuta vagy kutatóvessző mogyorópálczából készült kettős gyenge ág, vagy drótfonat volt, melly állítólag mindennemű színérből, ugyan egy nap, bizonyos órában 's különös szertartással vonatva, 's fonatva készült. E' szerint keresték-fel ősi bányászink az ereket, e' szerint határozták-el mélységöket vonulásokat, a' mi nem volt egyéb szemfényvesztésnél: mert ki határozhatja meg ezen színérczkeveréki drót-

*) Articuli Montanisticae Deputationis arlo 67. 1791. ordinatae. Art. VIII.

nak külömbféle tartalmú 's nemű erekhez való viszonyát *)?

Más útaink vannak már az érczkeresésben, 's biztosabb kalauzt követünk a' földismeret, földalleírás, 's bányamérnökségnek alapos és régi tapasztalással erősített állitmányiban. Minekutánna pedig fentebbi emlitésem szerint az ércz keresésnek két fő ágazati vagynak, először szólnunk

Az eredeti keresésről.

§. 41.

A' mi az eredeti az az friss hegyekben czélba vett érczkeresést illeti, ha a' mivelnivágyó (der Baulustige) nem véletlen talált az ér' ki-harapozására, hanem nyomozni való szándékkal indul valami ismeretlen hegyvidék felé, minde-nek előtt azon jelekre függessze figyelmét, mel-lyek a' rejtett ereknek vagy telepeknek hihető, vagy kétségtelen hollétökre mutatnak. Ugyan is először válassza - meg jól a' kutatandó hegyet külső alakjára nézve, annak fekvését 's bizo-nyos világrésze felé irányzó vonulását; hogy nem csak azt tudhassa - meg: valljon fokoza-t-e, vagy középbércz; hanem a' rejtező ereknek föld-alatti irányokat is; mellyek tudniillik többnyire a' hegynek irányával tartanak. A' bércz' foko-zatját legkönnyebb megismerni: ez külömbféle szakadozott, 's általmérőjökben nem igen vas-tag, keskenyhátú dombokból áll; kőrétegei pe-dig durvák. Ezeknek völgyeit követve, a' kö-zépbérczre jutni, hol már jobban öszvefüggő ré-tegekre lelni, a' hegy általmérőjére nézve vas-

*) Lehmanns Einleitung in einige Theile der Bergwerks-Wissenschaft. lap 15.

tagabb ; a' kövezet finomabb : itt kell kezdeni az érczkeresést.

§. 42.

Régi bányászi szabás : hogy a' szép szelíd bérczek a' meredekek 's darabosaknál inkább választassanak ; oka az : mivel először azokban hosszabb vonulású , mélyebb 's vastagabb erek tapasztaltattak , másodszor , mivel ennél fogva a' bányamívelés több századokra terjedhet. Valamint azomban semmi szabás , úgy ez sincsen kivétel nélkül ; minekutánna a' meredek 's darabos hegyekben is találtattak már szép erek , mellyeknek a' keresésre 's mívelésre nézve azon kedvező tulajdonok van , hogy a' kebelökbe rejtett kipcshoz a' költséges akna ásásnak megkímélése mellett ékzet (Stolle) által is juthatni.

§. 43.

A' hegyalaknak vizsgálata után a' kereső ásványász a' völgy' patakjához járul , ennek partjain szemügyre veszi a' szakadványokat ; ha érfajtáknak találja : bizonyos lehet az érnek vagy rostnak nem nagy távolságú rejtezéséről. Mivel azomban a' középbérczből a' fokozat felé sok öblök oldalnak , 's itt egyesülve fő völgyet képeznek ; azért , ha ebben találatnak jó reményű szakadványok : ne hagyja magát elcsábítani tőlök a' kereső , mintha a' gyanított ér közelében rejteznék , mert a' sebes víz messzére is szokta ragadni a' töredékeket ; hanem az említett öblökön ált , a' szakadványokat folyton nyomozva közeledjék a' közép bérchez , mint az érczeknek közanyjokhoz *) mig nyomdokain odáig

*) Olly középbércz , mellyben semmi ér nem rejtezik , gombának. (Uuhöllich) nevezetik.

nem jut, hol az öböl a' bércezen öszvecsukódik. Itt vizsgálja ügyesen a' víz által meztelenített kövezetet, 's ha a' závorokon által a' bérce' hátára jó, keresse-fel a' gödröket, repedéseket. Hol a' kövezet a' színföldtől nem látszik, turkálja-fel azt több helyen, 's ha arra jut, hogy a' hegy kétféle kövezetből áll; bizonyos lehet benne, hogy a' gyanított ér e'között fekszik, mellynek kiharapózását ott már könnyen felfedezheti. Ha pedig a' hegy' kövezetje csak egyféle, akkor is hasonló ugyan a' keresésnek módja, csak nagyobb vigyázat szükséges a' kiharapozás' feltalálására. Egy érnek vagy rostnak fel-lelésével meg nem elégedvén, az öblök felé tovább nyomozhatja a' szomszédokat.

§. 44.

Az ekként feltalált ereknek 's rostoknak szükséges továbbá irányok' órayonalát kimérni, 's egy rajzot készíteni felőlök; hogy meg lehessen tudni; valjon illyes szomszéd erek nem nőnek-e valahol öszve. Erre a' Bányamérésnek segédelme kívántatik. Ha valóban öszvenőnek; az öszvenövés' pontján a' színföldet fel kell ásni, 's a' kiharapozást lemezteleníteni: melly gödör aztán résnek, vagy sáncznak (Rösche, Schanze) neveztetik. Ha pedig akar egyedül magányos érre lelt a' kereső, akar kettőre, de a' melly közegyenesen (parallele) vonul egymás mellett; akkor az öszvenövés' pontja helyett, csak további vonulását kell nyomozni a' magas bérce' felé, a' hol t. i. nemesebben szoktak kiharapozni; annál inkább, nehogy az elbizott kereső valami hantfutó által, a' millyenek többnyire az öblökön harapoznak-ki, megcsalódjék.

§. 45.

Mind ez megtörténvén, minekelőtte a' fel-
talált ereket mívelni kezdené, törjön belőle egy
egy jó darabot, 's yesse mind tűz mind víz-
próba alá *).

§. 46.

Ne ijesztesse-el magát a' kereső, ha fellelt
erének kiharapozása nem nemes; ez igen ritka
szerencse, 's azért nem következés, hogy lejjebb
is nemtelen marad. Csak a' régieknek szolgált
a' gazdag kiharapozás vezércsillagúl, kik gyak-
ran véletlen botlottak bele: külömben valami
szegény érfaj nem vala képes szűk agyokat iz-
zasztó munkábavételre birni. Legtöbb bányamí-
vek' eredetére ez nyújtott alkalmat. — Ha vas-
kőre (kövecses mágnes yasa, ferrum magnetes
glareosum, Eisenstein) akad a' kereső, bizton
örülhet; mert, a' mint a' földalleírásban említ-
tém, bizonyos nemesedést ígér. Vannak bérczek,
mellyek vas színű salak kővel, vagy vas színű
földdel — a' bányászok színes farknák (ge-
färbter Schweif) nevezik — takartatnak: ez is
jó reményt nyújt a' kutatónak.

Az ásványos gúrok **) (Guren) nem egyéb-
re mutatnak, mint közeledő kovarekre (Kiesz-
Gänge). A' sós vizek' nyomdokán izők szerint
konyhasóra, vitriolra, 's t. e'felére jöhetni; ya-
lamint az olajos kövér vizekén kőszénre, naf-
tára 's a' t. Mind ezek a' földalleírás', földis-
meret', 's ásványságnak ismereteiből bőyebben
meríthetők.

*) Ennek ismerete a' próbatanban jó elő.

**) Magyar ásványászai nevét ki nem kereshettem.

§. 47.

Minekutánna az eléadott útásítás szerint az érnek vonulása kikutattatott, 's a' hegy' színén kijellettetett; akkor valamelly pontján a' meztelen, vagy meztelenített kiharapozásnak egy aknát (Schacht) kell az ér' hajlása szerint rajta lemélyezni. A' mélyezés közt több ízben teendő tűz és vízpróba megfogja mutatni a' nemesülésnek nevedését; 's ha netalán ennek semmi nyomai sem volnának: akkor a' vonulásnak egy másik pontján kell kereső aknát (Schurf-Schacht) ásni, míg a' nemességre nem jut a' kereső. Ezen aknaáltali keresés' módja biztosabb az ékzetinél (durch einen Stollen); mert e' szerint könnyen messzére csábítva nagy költségbe márthatja magát hasztalan a' kereső: ez még is két esetben javalhatóbb az előbbinél: t. i. ha az ér meredek 's magas hegyen vonul; és ha az akna-ásást földalatti vizek gátolják.

§. 48.

A' mint az első szakaszban említettett, vannak erek, mellyek öszvedarabolt kövekkel, vagy kövecsművel fedetnek: illyes eret nehezebb feltalálni, főkép ha a' fekvényi 's fűgményi kövezet egynemű: 's egyedül keresztbe irányzandó ékzettel közeledhet hozzá a' szerencsés kereső. Ha az említett szomszéd kövezet különemű; akkor a' hozzájutás könnyebb: 's a' keresztékzetet ott kell kezdeni, hol a' különemű kövezet egymáshoz látszik közeledni. Azomban e' nehezség akkor talál helyt, hol az ér nem csak a' hegyháton, hanem az öblökben is takarztatik a' nevezett kövecsműtől: a' mi ritkán jó elő a' természetben.

A' R o m ü r e g e k r ő l.

§. 49.

Ha valakinek elhagyott bányaműveket, 's régi romüregeket (putei aut cuniculi, quorum orificia confracta sunt, fossae *), németül Pingen) volna kedye kutatni, ezekre nézve legjobb vezetőtársak a' régi bánya számadások, tudósítások, 's egyébbb illető okiroványok, ha ilyenek megszerezhetők. Hazánknak közép évkorában előfordult külömbféle háborgások' zaja több bányaműveket kezdetekben romlásba döntött; olykor véletlen áradások öntötték - el a' telereményű földalatti épületeket (Grubengebäude) mellyek a' mozgonyok' 's szükséges költségek' szűkiben orvoslást nem nyerhettek; legtöbbször pedig a' csekély nyereség, vagy hosszabban tartó érszegénység ijeszté - el a' tudatlan bányászt munkája' folytatásától. Ámbár tehát a' szép alkatú hegyeknek kutatása több reménnyel kínálja a' keresni vágyót; néha még is ennek személyes, vagy helybeli körülállási kedvezőb - bek lévén a' romüregek' kémlelésökre, ha a' tudományhoz, tapasztaláshoz, vagy bizonyos alkalmazható dátumokhoz bátorság járul, a' Kör - möczi Zsigmond György ékzeti társaság' (Kremnitzer Sigismundi Georgistollner Gewerkschaft, Ufburariatus Cremnicziensis Sigismuni Georgi Stollnensis) példájára, melly ugyan nem romüreg - et, de szinte elhagyott (aufgelassen) bányát kért újonan - fel, nevezetes kincseket találhat bennök.

*) Relatio Excelsae Regnicolaris Deputationis in re Metallico-Montanistica Regni Hungariae articulo 9. 1827. exmissae. Editio secunda. Posonii 1831. lap 50.

Ha a' nyomozandó romüreget illető okiroványok meg nem szerezhethők, akkor más jelekhez szükség járulni. Először is nagyságát kell az aknaromüregnek, a k n a r o m n a k (Pingen-Schacht, v. Schacht - Pingen) tekintetbe venni, mellyből a' műveltetés mélységét lehessen mérni. A' szádallat előtt fekvő vadrakhely, (cumulus ejectamentorum fodinalium, Halde) nagysága bizonyosb jele a' mély művelésnek, mind kicsinysége az ellenkezőnek; mert azt gyakran észvések is lassankint annyira lehordják, hogy utóára csekélyekké lesznek, 's mind a' mellett az aknarom igen mély lehet. Meg kell nézni a' hegyoldalt is, valjon nincsen e' a' régi mív ékzetrommal (verfallener Stolle) alámélyezve (unterteufet); akkor az aknarom hasztalan vétetik munkába: mert bizonyos, hogy az érczek egész eddig, sőt egy darabbal alább is kivágtak. Ezen esetben a' legmélyebb ékzetnek kell indulni, ezt a' legrégebb üregekig (cavitates, Zechen) kitisztítani, 's így a' régi rigya *) (Verhau) munkabavétele (Gewältigung) által az elhagyott talpazatot (Sohle) felkutatni. Ha semmi ékzetnek nincs nyoma; jele, hogy a' régiek (die Alten) nem hatottak mélyen, 's bizonyos akadály végett a' műveléssel korán felhagytak: akkor az aknaromok közül — ha több van — valamellyet kell a' legmélyebb talpazatig munkába venni. Ennek folytában még is minekelőtte a' való műveléshez fogna, vizsgálja-meg a' vadrakhely' belső mivoltát, valjon nem rejtez-e a' vadfajok közt itt ott nemes ászna **) Stufe), hogy tudhassa, mire dolgoztak a' régiek.

*) Lásd Párizzpápay 310dik lapján: Rigya, concaedes, Verhauung des Wegs durch gefällte Bäume.

**) Metallurgicon, sive de cultura fodinarum auri et argenti a' Parnasso Tyrnaviensis. 1748. Lásd Indiculus vocabulorum quorundam ad aurariam spectantium.

§. 50.

A' kereső soha szemé elől ne távoztassa azon tapasztalást, hogy a' régiek pazérlólag bántak a' szegényebb érfajokkal. Ha tehát mind az aknárom', mind az ékzetromnak szádalatja (Stollesmundloch) előtt fekvő vadra helynek nagyságából gyanítható, hogy a' régi munka mélyre hatott; megfontolva kell illyes óklevelek nélkül szűkölködő bányaépületbe ujonan fogni: vizsgálja - meg a' kereső, sok víz foly-e a' régi ékzetből, 's valjon nem száraz tulajdonú-e a' bérçz' belseje. Mert ha az öregeket — régieket — nem valami áradás gátolta munkájok' folytatásában; alkalmasint mélyebben befúrták magokat. Akkor biztosabb az elhagyott érnek ép pontjait felkutatni, 's ennek műreméltóságát (Bauwürdigkeit) másutt vizsgálni. Ha még is mind e' mellett kívánja a' régiműben szerencsését próbálni; vegye szemügyre a' legmélyebb ékzetnek vadra helyét, valjon ennek felszínén találtatik e' valami nyoma a' nemes érfajoknak, vagy csupa vadfajokkal van fedve: ekkor bizonyos lehet benne, hogy az öregeket a' nemtelenség ijesztette vala el.

§. 51.

A' hol a' legnagyobb aknárom fekszik, kétségkívül ott gazdag buczkák voltak; 's azokból az érnek nem csak fekvése, hanem vöntulása is ki fog tetszeni, azzal együtt: valjon nem nőteke valahol öszve több erek vagy rostok; és valjon az ér valahol nem villázik-e. Továbbá a' vadra helyekből a' kövezet mivolta szerint az is ki fog világosodni, mint volt mélységére nézve az ér, 's valjon az öregek fekvényi, vagy függményi vágást űztek, 's valjon a' mélyben egy, vagy több érre 's rostra dolgoztak-e.

§. 52.

Sok bérczekben találni természetalkotta üregekre (Naturkessel) melyeket a' régi bányaművek' nyomoztatása közben nem kell elvétele romluregnek — bányaromnak — vélni.

A' Telepese król.

§. 53.

A' telepes hegyek' kutatása az elbeszéltek-től valamivel különböz. A' telepek nem nagy mélységben rejteznek; kiharapozásokat 's táblapala fedelőket könnyebb felfedezni: 's erre a' földfúró (Erdbohrer) igen használható. Mivel pedig a' telepek a' bércczel együtt emelkednek és süllyednek; minekutánna a' föld 's kőrétegek bennök igen egy vastagságúak; ha a' kereső valamely ponton aknát mélyezett rajtok ált: könnyen meghatározhatja, milly mélyen kell másutt a' hegyet felkutatni. Csak ott szenved e' szabás kivételt, hol a' telepek rendesen hajolnak: mert akkor a' kőrétegek a' hegy' lába felé többnyire vastagodnak. Azomban illy telepes hegyekben mind a' keresés, mind a' művelés nagyobb haszonnal eszközöltetik ékzetek által.

Az iszapmú' kereséséről.

§. 54.

Az iszapmúvek' keresése még könnyebb. Ezeket a' völgyi patakok' és folyók' partjain kell rostákkal és választó - teknőkkel (Sicher- und Scheidetrog) nyomozni. Ha a' próba alá vetett föld csak ugyan mutat érczes részeket, jele, hogy közelében iszapmúnek kell rejtezni. Mivel pedig nem szoktak mélyen fekünni, hanem mindjárt a' színföld alatt; ennek felásása után a' ho-

mok és kövecsrétegeket mosás alá kell vetni, míg e'ként az iszapmú meg nem jelen.

Felkérésről 's Adományról.

§. 55.

Minekutánna végre elérte a' fellelt bányaműben célját a' kereső, hogy azt igaz tulajdonává tehetvén hasznosan művelhesse is, a' legnagyobb sietséggel folyamodjék illető Bányabíróségához; a' kinek benyújtván a' próbajel (signum probatorium, Wahrzeichen) mellé csatolt Felkérő levelét (Literae mutungales, Muthung) arra mindenek előtt iparkodjék tőle törvényes Adományt (Collatio, Verleihung) szerezni: nehogy a' törvény kiszabta időn túl más által ebben megelőztessék. Ha tehát valami Bányavárosban kebeleztetik a' felkérendő tárgy, a' hol t. i. helybeli kerületi vagy Albányamester egyszer'smind Bányabíró — lakozik: a' törvényhatóság ezt illeti; különben a' kerületihez *) kell járulni.

*) Magyarország a' bányaművelésre nézve 4 kerületre van felosztva: u. m. Alsó és Felső Magyarországra, Nagy Bányaira, 's Bánságra, melly Oraviczainak is nevezetik. Alsó Magyarországbán e' következő Vármegyék foglaltatnak: Nagy és kis Honth, Bars, Zólyom, Fejérvár, Árva, Baranya, Vas, Komárom, Hőrös, Győr, Liptó, Mosony, Nógrád, Nyitra, Pest, Posony, Somogy, Soprony, Esztergom, Szala, Tolna, Turóc, Varasd, Veszprém. Zágráb; a' Felső Magyarországbán: melly különben Szomolnokinak hivatik: Szepes, Gümör, Abauj, Borsod, Heves és külső Szolnok, Sáros, Torna, Zemplény. Nagy-Bányaiba: Szatmár, Beregh, Bihar, Marmaros, Szabolcs, közép Szolnok és Kraszna, Ungvár, Ugocsa, Zaránd, és a' Kővári kerület; végre a' Bánságiba: Arad, Bács, Békés, Csanád, Csongrád, Krassónak Kárász vizén inneni része, Pozsega, Szerém, Temes, To-

A' Felkérőlevélnek megkívántató fő tulajdoni: Iször hogy olly személy legyen subjectus ma, a' ki törvény által erre alkalmatlannak nincs kijelelve; ezek közé számítatnak a' száműzöttek, eszeháborodottak, kisdedek 's minden gyámság alatt lévők, ha csak nevökben a' Gyám nem folyamodik. 2szor A' zsidók; a' kik azon kívül is hét mértföldnyire közeledhetnek csak a' bányavárosokhoz. 3szor minden rangú királyi Bánya Tisztek. 4szer Határnoki Tisztek. Valamint pedig nem csak az újonan feltalált ér vagy rost, hanem minden elhagyott 's általán fogva az úgy nevezett királyi vagy fejedelmi szabadban (in campo libero Principis, Fürstenfrey) kebeleztet bányaművek, — kivévén a' só, opal, 's kőszén bányákat, — ékzetek, aknák, aranymosás, és a' bányamíveléshez némineműkép tartozó vízmedrek, malmok, huták, égalatti épületek, 's a' t. eredetileg felkérés 's törvényes adomány szerint szerezhethők: úgy minden törvény nem akadályozta személyek, — magokat a' külföldieket ki nem véve, — sikerrel folyamodhatnak felkérő levéllel az illető Bányabíró-sághoz *).

rontál, Verőcze, Bánsági és Oláh Ilirium. Az Alsó Magyarországi kerületi Bányamesternek, (kinek személyében a' kerületi Bányabíróság és Erdőmesteri hivatal is kapcsoltatik) lakhelye Szabad Királyi Selmecz bányavárosa; a' Felső Magyarországinak Szomolnok bányakamarai mezőváros; a' Nagy-bányainak Sz. kir. Nagy - Bánya Városa; a' Bánságinak Oravicza bányakamarai mezőváros. A' kerületin kívül van minden Bányavárosban Al-Bányamester, a' ki szinte egyszerűsmind Al-Bányabíró és Erdő Mester. Lásd Opus Deput. Regnic. 1792. art. IV.

*) Csupán az örökös ékzet (cuniculus haereditarius, Erb-stolle) szokott a' Kamara Grófi hivatalnál felkéretetni. Jurievich Inst. Juris Metallici. lap. 76. (a)

§. 56.

A' felkérőlevélnek megkívántatósági közé tartoznak: Iször hogy a' próbajel egyszer'smind bemutattassék. 2szor német nyelven adassék elé; és pedig az értalálóra nézve harmad, aranymosóra 14ed napra, örökösi ékzetesre (cunicularius haereditarius, Erbstöllner), ha munka közben érczérre talált, 6 hét alatt: mert a' ki által megelőztetik az időben, megelőztetik a' jogban is. 3szor az írott Felkérőlevélben, melly a' szóval előadott Felkérés után is okveteiden szükséges, ki legyen jelelve a' táj, és hely, mellyben a' felkért tárgy fekszik; valamint 4szer a' felkérésnek helye, üdeje 's a' t. Mind ezek olly megkívántató tulajdoni a' Felkérő levélnek, mellyek alól maga a' Felség sincs kivéve, midőn királyi Bányakamarája' részére az illető Tiszt által kíván szerezni valami bányarészt, vagy bányaműveket *).

*) A' Felkérőlevélnek német formulája az Alsó Magyarországi Fő Kamara Grófi hivatal' útján Selmechről 1753dik esztendei Julius' gkén közlött királyi Resolutio szerint magyarul így hangzanak:

„Ő Római Császári, valamint Magyar, Cseh ország' Királya Felségétől, az én legkegyelmesebb országos és Bányafejedelmemtől felkérek 's esedezem „alólírt, mint Feudatarius, az úgy nevezett — — „hérczben, magamnak egy ékzetet, vagy aknát a' „hozzá tartozandó mértékekkel egy kiharapozó p. o. „ezüst, vagy ónérré, minden szokott joggal 's igazsággal adatni. Selmecczen Augustus 25én 1831. esztendőben.

N N.

mint Feudatarius”.

Azonban az 1793 esztendei September' 2án költ kir. Resolutio szerint, meg kell benne azt is jegyezni: valjon a' szomszédságban vannak e' már bányabirtokok, 's királyi (fejedelmi) szabadban fekszik-e,

§. 57.

A' Bányamester vévén a' Felkérést, ha írott, azonnal feljegyzi a' bányajtás' esetének eszteni-dejét, havát, napját, óráját, sőt negyedét is; hogy ha netalán többen találának esedezni, az elsőség' joga abból határozottassék-el. 'S minden esetre, akár írott, akár szóbeli, azt pontosan be kell a' Felkérétek' könyvébe (Liber mutungalis, Muthungs Protokoll) iktatni, eredeti párja a' Felkérőnek vissza adatván. Ennekutanna maga mellé vévén két Bánya törvénytudó Esküdtet, tartozik a' Bányamester, ha a' hó, vagy áradás nem akadályozza, három nap alatt, külföldben pedig az akadály' megszűntével tüstént a' hely' színére menni, 's a' felkért tárgyat szemügyre vévén megvizsgálni, valjon érdemes lesz-e a' művelésre vagy sem; úgy szinte, nem fog-e valamelly szomszéd Bányaszövétségnek, közbirtokosságnak (Urburariatus, Societas Urburriorum, Waldbürgerschaft; Gewerkschaft) kárára lenni 's a' t.

A' szemügyrevételt követi a' Határjelelés vagy felkompolás (designatio metarum Feldaussteckung), hol az említett birói személyeken kívül magának a' Felkérőnek 's szomszéd Bányabirtokosoknak is (Urburarius, Gewerk, Waldbürger) jelen kell lenni, hogy jogaikra felvigyázhassanak, és sérelmök a' legrövidebb úton azonnal summarie — eldöntethessék. A' határjelelést a' Bányamérnök eszközli *).

ember' emlékezetén túl, vagy nem régtől, elhagyatott; milyen nevet kíván a' bányaműnek adni 's a' t. Lásd Institutiones Juris Metallici Hungarici, auctore Josepho Jurievich de Tuol Zagrabiae 1822. §. 63.

- *) Határjel bányász nyelven Mark. Ez a' szó francziából van kölcsönözve, „marque” — jegy, jel; innen származott a' Markscheider, Markscheider ey - Mensor fodinarum - Határkülönöző, Bányamérnök. —

§. 58.

Béfejezi a' bánya szerzésnek folyamatját a' törvényes helyben hagyás (Bestättigung), 's Adomány (Collatio, Verleisung).

Az Adománylevélben, melly szinte a' Bányamester által Ő Felsége' nevében adatik, meg kell említeni az adománynak tárgyát, ennek minéműségét, mértékét, fekvése' helyét, az ér' vonulásának kompaszi óravonalát 's pontját, az Adományost, ennek Felkérését, benyújtása' idejével együtt, úgy szinte az adomány' költe' helyét, 's üdejét *). Nem elég pedig a' Bányamestertől, hogy az Adománylevelet hiteles alakban az Adományosnak kiadja, hanem az említett Felkéretek' könyvébe szórul szóra köteles azt beiktatni.

§. 59.

A' mi a' bányamértéket illeti (Mensura, Maasz), ez az Adomány' tárgyaival együtt különbözik: így az akna' mértéke közepétől mérve mind a' két oldal felé a' hegy' hajlása

*) A' feljebb említett kir. Resolutioban találtató Adománylevel' formulája illy értelmű:

„Ő Római Császári, valamint Magyar 's Csehország' Királya Felségétől, Alsó Magyarországi N. Bányavárosban rendelt Bánya Itélőszék' utján helyben hagyólag ezennel adatik N. Feudatariusnak az általa
 „ . . . esztendei . . . hónap . . . napján reggeli v.
 „ délutáni . . . órakor benyújtott Felkérésre, úgy nevezett N. bérczben egy p. o. Ékzet, v. Akna . . .
 „ feudummal v. . . Mértékkel . . . ölnyi mező, . . .
 „ óra . . . pont felé, minden oldalon . . . feudum,
 „ vagy . . . ölnyi . . . mező, bányabíróikép, minden
 „ joggal 's igazsággal. Költ Kőrmőczön . . . Esztendei . . . hónap . . . napján.

N. Bányamester
 N. Bányaitélőszéki Hites Jegyző".

szerint 4, úgy szinte az ér vonulása szerint is 4, öszvesen tehát mind hosszába mind széltébe 8, az az 16 feudum; egy feudumot 7 Selmeczi ölnökint számítván *).

Az ékzet' mértéke szinte a' szádat' (orificium, Mundloch) közepétől mind a' két oldalra a' hegy' hajlása szerint 4, öszvesen tehát széltébe 8 's hosszába 32 feudum; és így öszvesen 12544 □ öl. Noha pedig ezen mértéket a' h' tár osztásban — határjelelésben — olly pontosan meg kell tartani, hogy az aknára nézve 9408 □ ölnél 's az ékzetre 12544 □ ölnél többet nem szabad kimérni; szabadságában áll mindazáltal az Adományosnak egy akna vagy ékzet-oldalon többet kérhetni, olly feltétellel: hogy ugyan annyival kevesebbet kapjon a' másikon; vagy többet hosszában 's kevesebbet széltében.

Ezen mérték csak vizirányi terjedésre értendő; mert súlyirányban örök — végtelen mélységre (ad perpetuam profunditatem, in die ewige Tiefe) terjed. Az említett rendszabás pedig az 1792dik esztendei országos kiküldöttség Munkájánál, 's reá következő kir. Resolutionál fogva egyedül az Alsó Magyarországi, Nagybányai, 's Bánsági kerületekben ujonan felkérendő bányákra terjed; melly egyszer'smind azt is megengedi: hogy a' Felkérő Adományához accessoriumot is kérhessen: sőt szabad legyen ugyan azon Bányaszövetségnek egy érre több bányamezőt (campus fodinalis, Feld) adományként egyszerre szerezni; csak minden mezőben meztelenítve legyen az ér, hogy annak idejében egy se heverjen míveletlen, míg bírói-

*) A' Selmeczi öl a' Bécsihez olly viszonyban áll, mint 1494. 1401hez. Lásd Jurievich Institutiones Juris Metalliici lap 48. a). —

kép öszve nem ház asítatnak párosítatnak (judicialiter coadunare, heirathen).

Az aranymosásnak (aurilotura, Goldwäscher) mértéke, ha a' patak olly természetű, hogy egyedül medre körül használható, hosszában 10 feudum; ha pedig a' partok oldalt is nagyobb térre használhatók, akkor mind hosszában, mind szelvében 8 feudum.

§. 60.

A' bánya-határjelelés' alkalmával könnyen megtörténhetik, hogy a' mezők közt olly térek támadnak felosztatások közben, mellyek sem egy, sem más szomszéd' birtokához nem tartoznak; illy birtok kívüli tér határköznek mezőköznek (intercapedo camporum fodinalium Uiberscharr) hivatik. Valamint pedig 2dik Maximilian' Magyarországi Bányarendelésének (Ordinatio Montanistica Regni Hungariae a Maximiliano 2do Imperatore, et Rege. Maximilianische Bergordnung) VI Czikke minden illyes mezőköznek elháromlását sürgeti: úgy ellenben ha támadása netalán elkerülhetlen volna, 's nem lenne nagyobb lét ölnél, akkor az ifjabb szomszéd közbirtokhoz rendeli azt törvényes Felkérés iránt csatoltatni.

§. 61.

Az e'kép törvényesen végbe vitt bánya-adomány tőkélyes tulajdont szerez az Adományosra nézve, mellynél fogva azt bizton birhatja, mivelheti, használhatja, elidegenítheti, 's nála fogva minden bányászti törvényes kiváltságokkal ruháztatik-fel: csak az egyenes uradalom (Dominium directum) marad a' Felségnél. Valamint ézomban minden jogot, úgy a' bánya birtokosait is kötelességek követik; 's ezek között leg-

első az, hogy az e'ként nyert bányát a' törvény szerint művelje, 's ha a' bánya nem fekszik messze, három nap alatt; különben két hét alatt tartozik a' munkába fogni, 's azt olly sérenyén folytatni, hogy 14 napig tartó munka szünet, kárhozatos következtetéseket szülhet: mert az illy heverő bányaművet akar ki el k é r h e t i (abmutungare, abmuthen); ha csak a' birtokosnak nincs szünetre birói engedelmé. Ezen elkérés (abmutungatio) a' bánya dolgában hasonlít a' nemesi jószág' felkéréséhez, melly királyi jog' czíme alatt (Donatio titulo Juris Regii) történik.

Az előre bocsátottak után következnek e' helyt a' bányaművelésről szakasz; azomban még a' keresés' czíme alatt toldalékul meg kell említenem röviden: miképen kell a' feltalált ér' vonulási folytatását nyomozni, 's miben áll

**A z e r e k n e k , ' s r o s t o k n a k m u n k a k ö z t i
n y o m o z t a t á s a .**

§. 62.

A' feltalált érnek folytatott vonulását ki-
nyomozni már nem kerül olly nagy fáradozásba;
főkép ha kétféle vadfaj közt gyakran kiharapoz: ez Bányamérnökségi segedelemmel az elé-
számolt módok szerint több ízbeli rések által
megyen véghez, azért itt csak azt kell megjegyez-
nem: hogy, ha valami távolságra változik
a' hegynek függményi 's fekvényi köveztje,
azt ezentúl, mint félre vonultat, a' szomszéd
hason köveztű hegyben kell keresni.

Igy történik szinte a' munka közti keresés,
hol majd véletlen jut a' bányász egy egészen ismeretlen érre, 's ennek vonulását a' szabad alatt
nyomozza; vagy a' munkába vett érnek szomszédjára gyanakodva, szinte bányamérnökségi
segedelemmel ég 's föld alatt törtet utána.

Ne hogy végre a' Bányászoktól elbizottsággal vádoltassam; azt sem halgathatom-el említés nélkül: hogy az elészámolt szabások csupán vázát képezik a' keresési útmutatás' szöveteges alkátjának; melly a' nagy Természettől hegyalkatáskor elkövetett szabástalanságokhoz mérve, tömérdek kivételeket szenved, 's csupán hosszú tapasztalásból merithetők apróbb észrevételei.

Kacs k o v i c s L a j o s .

(Folytatása következik.)

3.

Magyar nyelven irt eredeti Oklevelek 's jeles Irományok XVI, és XVIIIdik századokból.

Hogy az 1827. esztendei Tud. Gyűjtemény' 4dik kötetében közlött régi magyar okleveleket és emlékezetes irásokat megbővíteni, és azoknak kiadását ollykor ollykor folytatni fogom, arról előbocsátott beszédeemben 46. lapon egy kis homályos ígéretet tettem, mellyet ugyan ezen folyóírásunkban teljesítek, mert úgy gondolom, hogy nem kevesen találkoznak olvasóink közül, a' kik illy figyelemre méltó emlékeit a' nemzeti nyelvnek esmerni óhajtanák. Nem olvastuk-é figyelmetes észrevétellel azon gyönyörködtető Értekezést, melly a' Tud. Gyűjtemény' 1830. eszt. folyamatjának 12. kötetében Tek. Jankovics Miklós Ur által közöltetett? a' czél itt is az, a' mit ott érintettem, tudniillik: először, hogy megbizonyítsam, a' nyelvünk XVI. század' utolsó felében, és XVII. század' első szakaszában nem vala olly szűk, mint a' következő időben, sőt hazánkban az egyházi, polgári és vitéz Rendnél közönségesen gyako-